

Plot. poroč. - 13. 11. 1947  
Poštnina plačana v gotovini.

# GLEDALIŠKI LIST

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

## DRAMA 1947 - 1948

**Miško Kranjec:  
Pot do zločina**

**5**

### Vsebina:

Matej Bor:

Miško Kranjec: »Pot do zločina«

Miško Kranjec:

Južni vetrovi (odlomek)

Krstna predstava dne 11. decembra 1947

Miško Kranjec

# POT DO ZLOČINA

Drama v treh dejanjih.

Scenograf: Viktor Molka

Režiser: Slavko Jan

Berden Ivan, oče .....	J. Cesar
Berden Matija, sin .....	S. Jan
Magda Ovček, Matijeva žena .....	R. Bojčeva
Eva Antalič, dekla pri Berdenovih .....	V. Juvanova
Verona Antalič, Evina mati .....	E. Kraljeva
Martin Lebar, nekoč hlapec pri Berdenu ..	J. Albreht
Roza Majer, bogato meščansko dekle .....	M. Ukmar-Boltarjeva
Leskovar, preiskovalni sodnik .....	D. Bitenc
Sluga na sodišču .....	L. Orel
Uradnica .....	I. Zupančičeva

Dejanje se dogaja nekaj let pred drugo svetovno vojno nekje v Prekmurju.

Kostumi: Viktor Molka. — Inspicijent: Lucijan Orel. — Odrski mojster: Anton Podgorelec. — Razsvetljava: Vili Lavrenčič. — Lasuljar: A. Cecič.

Cena Gledališkega lista din 5.—

---

Lastnik in izdajatelj: Uprava Slovenskega Narodnega gledališča v Ljubljani. Predstavnik: Janko Liška. Urednik: Emil Smasek. Tiskarna Slovenija. — Vsi v Ljubljani.

# GLEDALIŠKI LIST

SLOVENSKEGA NARODNEGA GLEDALIŠČA V LJUBLJANI

1947-48

DRAMA

Štev. 5

Matej Bor:

## MIŠKO KRANJEC: »POT DO ZLOČINA«

S »Potjo do zločina« se nam Miško Kranjec, ki spada med naše vodilne pripovednike, o katerih lahko trdimo, da so že pred petnajstimi leti krenili po poteh socialističnega realizma, kakor ga je razumel in definiral Gorki, predstavlja prvič tudi kot dramski avtor. Mnenja o tej Kranjčevi drami bodo nemara različna, prav tako se bo ta ali oni kritik vprašal, ali ne manjkajo Mišku Kranjcu, ki je tipičen pripovednik z rahlim liričnim nadihom, za dramatika osnovni pogoji, vendar ostane dejstvo, da je »Pot do zločina« prva drama iz prekmurskega življenja, ki se dostojno uvršča v naš ne prebogati kmečki repertoar.

Miško Kranjec je vzal snov za svojo dramo iz dveh svojih novel: »Ženitev Matije Berdena« in »Južni vetrovi«. V teh dveh novelah je opisal svojevrstno in genljivo razmerje med starim Janezom Berdenom in njegovim sinom Matijo, ki se vsa predana drug drugemu in svojim sanjam o bodoči sreči, tepeta za svoj prostorček na soncu. Na tej svoji poti se ne ustavita niti pred zločinom. Zakaj bi uživali samo bogataši, ali revež nima pravice do življenja? Ima jo! skleneta, pa čeprav bi si jo človek moral priboriti s sredstvi, ki jih ne dopuščajo ne božje ne posvetne postave. In Berdena na tej svoji poti tudi »uspeta«. Matija se oženi s staro Magdo Ovčerkovo, računajoč, da bo kmalu umrla, ker je hudo bolehnna, toda stara Magda nikakor noče ustreči Matijevim željam. Na tem mestu se tudi začne odvijati dejanje Kranjčeve drame.

Kakšna je situacija pri Berdenovih? Razmerje med očetom in sinom, ki je bilo nekoč tako genljivo prisrčno, se je temeljito spremenilo. In zakaj? Stari Berden, ki je sicer sam pomagal svojemu sinu Matiji na pot zločina, se zdaj, ko imata vsega dovolj, zave, da je bila njuna pot kriva. V zadnjem trenutku ga skuša pregovoriti, da

bi to pot zapustil in začel z novim življenjem. Toda Matijo je obsedel pohlep, ne samo po denarju, marveč tudi po oblasti in uživanju, zato je gluhi in slepi za vse očetove pomisleke. Na tej poti ga ovirata dve cokli. Prva je njegova stara, šestdesetletna žena Magda, druga pa njegova bivša ljubica Eva, ki jo je bil pripeljal kot deklo s seboj na Magdin dom že tedaj, ko se je oženil. Ti dve ženski mu ne dasta, da bi se zvezal z bogato meščanko Rozo Majerjevo, ki bi mu s svojim premoženjem dokončno omogočila »veliko kariero«. Eva, preprosto, v bistvu pošteno, zdravo kmečko dekle, ki ima samo eno krivdo, namreč da slepo ljubi Matijo in ga noče za nobeno ceno zapustiti, se pod sugestijo Matijeve volje odloči za zločin in zastrupi staro Magdo. Čeprav ve, da je Matija, ki hodi z Rozo, nima več rad, vendarle upa, da jo bo vzel, posebno, ker nosi pod srcem njegovega otroka. Toda zmotila se je. Ko se izkaže, da stara Magda ni umrla naravne smrti, jo Matija s ciničnim mirom prepusti žandarjem, čeprav je moralni krivec zločina on sam. S tem bi bila Matiji pot do Roze in cilja uglajena, zlasti ker ga Eva navzlic njegovi podlosti še vedno ljubi in ne mara izdati sodišču njegove sokrivde. Vmes pa ta trenutek poseže stari Berden, ki sina ovadi sodišču ravno zato, ker ga navzlic vsemu še vedno ljubi. S tem hoče Matijo pripraviti do tega, da bi se zavedel svoje zgrešene poti vsaj v ječi in tam začel novo življenje. Toda stari Berden se je bridko zmotil. Na sodišču se izkaže, da so na svetu močnejše stvari kakor je pravica. Ko sta Matija in preiskovalni sodnik, njegov tekmeč pri bogati Rozi Majerjevi, za trenutek sama, mu Matija z mirno samozavestjo človeka, ki ve, kako se suče ta svet, obrazloži, da je Roza soudeležena pri zločinu nad Magdo, ki je bila na poti tudi nji. Sodnik in Matija skleneta kupčijo: sodnik dobi Rozo, Matija pa prostost. Tako se tisti, ki jih je družba obdarila z denarjem, položaji in ugledom s ciničnim nasmehom sporazumejo med sabo na račun siromaka brez varstva in zaščite, kakršna je Eva. Stari Berden v svojem prizadevanju, da bi potegnil sina iz močvirja zločina in zablod, ni uspel. Vendar ne izgubi poguma in vere v »pravo življenje«. Ko mu sodnik posmehljivo nasvetuje, naj si gre vest olajšat v spovednico, pravi: »Spovednica je za ženske. Tu pa gre za zločin. Če vi lahko greste preko njegajaz ne morem. Jaz grem iskat pravo življenje.«

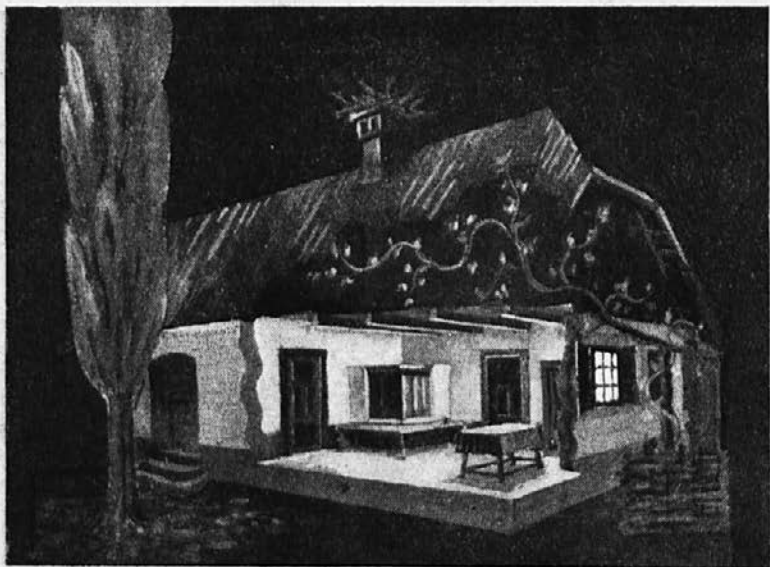
Kaj daje staremu Berdenu, ki ima prav tako kakor njegov sin Matija za sabo dvomljivo življenje, moralno silo, da gre in prijavi sina oblastem zaradi zločina nad Magdo? Če bi Berden ostal to, kar je bil, namreč siromak, ki se mu je revščina zastudila, da ni pomišljal sina spraviti na pot zločina, samo da se izkoplje iz beračije, bi seveda na sodišče ne hodil. Toda Berden, ki v njem živi nekaj bogoiskatelj-



Miško Kranjec

skega duha Tolstojevih grešnikov, da se poslužim te primere, je prišel v svojem življenju do dragocenega spoznanja: rešitev ni v tem, da poskušaš zlesti iz močvirja siromakov v svet premožnih, rešitev mora biti nekje drugje. Kje, tega stari Berden še ne ve natanko, vendar nejasno sluti, da bi morali siromaki rešiti svoje vprašanje s tem, da bi se združili in šli skupaj »iskat pravo življenje«. Kaj pa njegov Matija? Odkar se je povzpел do premoženja, je začel delati tisto, kar delajo vsi bogataši, namreč teptati življenja malih, skromnih ljudi brez varstva in podpore, ter po njihovih truplih lesti navzgor. Sprava med njima je torej mogoča samo pod pogojem, da Matija prizna Berdenovo novo moralo in zapusti svojo zločinsko pot. Toda Matija tega ne mara in ne more storiti, ker je zabredel pregloboko v močvirje, kamor ga je bil nekoč speljal njegov oče. V tem spoznanju lastne usodne krivde je tudi košček osebne tragedije starega Berdena.





Viktor Molka: osnutek za sceno drame »Pot do zločina« (I. dej.)

Od ostalih oseb, ki spremljajo to osnovno zgodbo starega in mladega Berdena, je nemara najbolj živa in prepričevalna Eva, zlasti v prvem dejanju, ko stoji pred usodno odločitvijo, ali vzeti zaljubljenega, malce slabokrvnega bajtarja Martina, ki je pripravljen sprejeti tudi njenega nezakonskega otroka, ali pa tvegati zločin in ostati v Matijevi bližini. Prizor, ko se Eva z ihto obupane ženske, ki za nobeno ceno ne mara izpustiti iz rok koščka svoje dvomljive sreče, upre, spada gotovo med najbolj dramatična mesta v drami.

Kranjčeva drama »Pot do zločina« je zanimiv dokument iz življenja prekmurskega človeka pred vojno. Njegov namen ni bil napisati ljudsko igro iz kmečkega okolja, temveč socialno dramo iz življenja prekmurskega človeka na prehodu iz polfevdalnih razmer bivše avstroogrške monarhije v nove odnose, ki jih je ustvarjal vdor kapitalizma v prekmursko vas. V koliko se je Mišku Kranjcu posrečilo prikazati ta problem, ki tvori sociološko ozadje večine njegovih novel in romanov, tudi v drami »Pot do zločina«, bo pokazala naša uprizoritev.

## JUŽNI VETROVI

(Odlomek)

(Glavni osebi drame »Pot do zločina«, stari Berden in njegov sin Matija, se v drami ne pojavita prvič v pisateljskem delu Miška Kranjca. Del njunega prejšnjega življenja obdelujeta dve njegovi noveli. Prva je novela »Južni vetrovi« (1934). Tam sta Berdena še na dnu življenja, reveža brez vsega, ki spita na hlevu žida Fischerja; stari opravlja zato razne male opravke pri hiši, sin-kvartopirec je spočetka hlapec pri židu, toda kmalu se osamosvoji in postane prekupčevalec z jajci in kurami ali — kakor pravijo v Prekmurju — kupinar. Ker pa mu je pot do bogastva prepočasna, oropa žida Fischerja in pri tem mu pomaga njegov oče. — V noveli »Ženitev Matije Berdena« (1940) sta Berdena že velika prekupčevalca, oba pa hrepenita po trdnem domu in zaradi posestva se Matija poroči z bolešno, mnogo let starejšo Magdo Ovkovo. Ob tem se pojavijo prve razpoke v doslej v izredno pristrčnem razmerju med očetom in sinom. — Objavljamo odlomek iz. novele »Južni vetrovi«. — Op. ured.)

Dva tedna kasneje je mladi Berden pripeljal Fischerja domov vsega obtolčenega, bolnega, z močnimi podplutbami. A tudi sam je bil tak; še roke je imel povezane in usta zamašena s cunjami. Ležal je na vozu in priganjal konje. Stari Berden, ki je prilezel iz hleva, je spravil vso hišo pokonci. Najprej je pritekla Fischerjeva žena, nato so prišli še drugi ljudje. Žida so spravili v posteljo in poklicali zdravnika, da ne bi umrl. Matijo pa, za katerega se nihče ni brigal, je oče spravil v hlev na slamo, da si opomore.

Židu ni bilo nič posebnega, je dognal zdravnik, razen da je ves pobit in pijan, česar pa ni povedal; vendar je ostal vso noč v hiši, dokler se Fischer ni prespal.

Zjutraj sta prišla dva orožnika, ki sta izprašala najprej žida. Ta ni vedel nič natančnega, samo denarja ni bilo. Zaradi denarja je ves obupan tarnal, kakor tudi njegova žena. Potlej so vlekli iz hleva mladega Berdena. Berden je bil takisto močno obtolčen, po obrazu je imel podplutbe in celo zasekano rano na licu. Matija se je natančneje zavedal vsega. Vozil je kakor vedno. Kajpa, noč, gozdl, ničesar ni videl. Pri Vrbanovih sta bila na večer dva nepoznana moška. Tudi

Margitka ju ni poznala. Ko se je z<sup>o</sup>mračilo, sta odšla. Morda sta bila onadva.

Da, sta kimala orožnika. Berdena je stari pospremil nazaj na slamo, medtem ko sta se orožnika napotila k Vrbanovim.

Stari Berden je sedel poleg sina na slami. Hlev je bil zaprt, skozi okno je prihajalo malo svetlobe in padalo na konja. Starec je skrival obraz v dlani in ves čas tiho tarnal.

»Kaj sva napravila, kaj sva napravila?« je zdihoval komaj slišno.  
»Doslej sem živel pošteno.«

Matija je nekaj časa molčal, naposled pa je le dejal jezno, skoraj sovražno:

»Le pojdite in povejte, kako je. Prav treba je tarnati. Vraga!« In starec se je počasi le umiril, bolj zaradi fanta. Umaknil se je, a nikjer ni našel miru.

Zvečer je fant že vstal in šel gledat Fischerja. Ko se je vrnil, je dejal očetu:

»Mislim, da žid mene sumi. — A to vam povem, če boste kaj napačnega povedali, potlej me ne imejte več za svojega sina. Nočem vas poznati. Vi ste spali in niste bili nikjer. In če bi vas hoteli ubiti, spali ste.«

To je bilo potrebno. Dva dni potem so oba zaprli.

Zadeva pa se tudi s tem ni premaknila nikamor. Stari da je spal v hlevu. Vrag vedi, če je spal, trdi pa, da je. Tudi pretepanje ni nič pomagalo. Spal je, kakor po navadi. In ljudje so potrdili, da je ob takem času že zmeraj spal. Tudi Matija vztraja pri prvih izjavah. Tepejo ga. Nič ne pomaga. Žid je osumil njega. Žid morda res ve, kako je, morda se moti.

Iz zapora sta se vrnila pobita, pretepena. A stari Berden ni več tarnal. Samo grizel se je v ustnice. Že istega dne sta se odpravila od žida. Stari je stopil k njemu in se mu prav lepo zahvalil, da ga je dal tako pretepati. Zato menda, ker mu je doslej zastonj garal. Žid si je vlekel brke.

»Že prav, Berden. Orožnike sta potegnili, mene pa ne bosta. Jaz že vem, kako je bilo. Ampak nič ne mislita, da vama bo kaj pomagalo. Nekoč vaju ujамem.«

Berden ni rekel nič, najrajši pa bi mu še eno prisolil. Kakor bi ga bile orožniške batine predramile.

Še istega dne sta se s culami na plečih odpravila iz mesta. Na ravnino. Ležala je pred njima v popoldanskem pomladnem soncu. Njive in ljudje na teh njivah so se kopali v soncu. Stala sta in gle-



dala ljudi: gospodar je držal za ročice pri plugu in za njim se je premetavala črna brazda mehke, vlažne prsti, ženske so kresale z motikami, paglavci so sedeli na vratnicah.

»Ako bog da,« je modro odvrnil fant, »bova tudi to imela. A najprej začnem spet kot kupinar, če...« Do konca ni povedal, ker je imel še nekaj v načrtu.

Čez tri tedne se je pojavil pri Vrbanovih z novo kupinarsko kletko. Tudi čedneje je bil oblečen.

»O,« je vzkliknila Gitka, ko ga je zagledala. »Si že spet kupinar? Ali še nisi zaigral prostosti?«

»Ne,« je rekel resno. »In tudi ne mislim več.« Smejala se je. Gledal ji je v oči. Ostal je resen. Potikal se je okoli nje in ko je šla v hlev, je stopil za njo. Obstala je.

»Kaj je?« ga je gledala.

»Rad bi ti nekaj rekel.«

»No, pa reci.«

»Rad te imam.«

Bušila je v vesel, zadovoljen smeh. Nato se je zresnila. Povesila je pogled in se obrnila, da bi šla. Prijel jo je za roko in jo ustavil.

»Kaj hočeš?« je vprašala.

»Ali se boš omožila z onim?«

Pokimala je. »Drugo nedeljo bo poroka,« je dejala tiho. Onemel je in izpustil njeno roko.

»Prinesel sem denar... nekoč si rekla, da bi lahko vzela drugega, če bi imel denar... Nekaj let bi počakala.« Privlekel je iz žepa debel šop bankovcev in ji ga pokazal. Gledala je denar, potem se zazrla v njegove oči. Pogled se ji je širil.

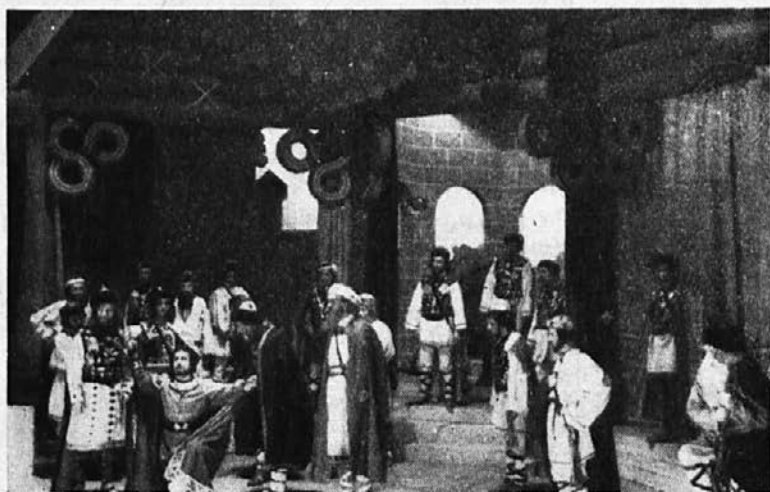
»To je židov denar!« je rekla pritajeno.

»Saj ni važno, čigav je,« je dejal ostro. Ona pa se je odmikala. Stopil je za njo.

»Pusti me,« je rekla prestrašeno. »Kričala bom.«

Obstal je. »Tedaj je bilo vse to brez pomena?« Nasmehnil se je in se obrnil. Potlej jo je pogledal. »Če me izdaš — to ti povem — prideš nekoč in te ustrelim.« Gledala je za njim, ko je odhajal. Slišala je njegove korake; boječe je stopila k hlevnim vratom. Videla je, kako je odhajal s kletko na hrbtu, ki mu je zakrivala glavo. Naslonila se je na duri, oči je imela polne solz; ničesar ni videla, samo od nekod s kolnikov je slišala njegovo jodlanje, njegov glas, ki je klical ženske, če imajo kaj naprodaj.

IZ NAŠIH PREJSNJIH UPRIZORITEV



Levstik-Kreft: Tugomer (II. dej.)



Levstik-Kreft: Tugomer (V. dej.)

